

Ἡ Θεωρία τοῦ «Πανενθεϊσμοῦ» τοῦ Krause ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἡρακλείτου

υπό Α. Ν. Ζούμπου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΝ ΤΗΣ 27^{ης} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1961

Ὡς γνωστὸν, ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ὄρου τῆς «πανενθεΐας» (Panentheismus) ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ Κάρολος – Χριστιανὸς-Φρειδερίκος Krause (1781 - 1832). Ὁ Krause πλὴν ἄλλων ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας καὶ ἐν αὐτῇ προσεπάθησε διὰ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Fichte, τοῦ Schelling καὶ τοῦ Ἐγγέλου νὰ δημιουργήσῃ ἐν κρᾶμα «Πανθεΐας» (Pantlieismus) καὶ «θεϊσμοῦ» (Theismus) ὀνομάσας τοῦτο «πανενθεΐαν».

«Πανενθεΐα» εἶναι ἡ θεωρία ἐκείνη τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας, καθ' ἣν ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου ὑφίσταται ἐν τῷ θεῷ, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ δὲν περιέχεται ἐξ ὀλοκλήρου ἐν τῷ κόσμῳ· ἐπομένως ἡ «πανενθεΐα» εἶναι μὲν «πανθεΐα» ὡς διῶζον σύστημα, ἀναγνωρίζον τουτέστι δύο διάφορα στοιχεῖα, ἤτοι κόσμον καὶ θεόν, ἐν ᾧ συγχρόνως τυγχάνει καὶ «θεϊσμός», διότι τ' ἀνωτέρω στοιχεῖα εὐρισκονται κεχωρισμένα ἀλλήλων. Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Krause, ὡς ἀόριστος, κεῖται ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου ἐνέχει τὸ συγκεκριμένον· ἀλλ' οὔτε πάλιν δύναται νὰ θεωρήσῃ τις τὸ θεῖον παντάπασιν εὐρισκόμενον ἐκτὸς τοῦ κόσμου, διότι τότε θά ἀπειχε πόρρω τῆς ἐννοίας ὄντως «Ὄν».

Ἡ ἀνωτέρω θεωρία τοῦ Krause εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὰ διάφορα φιλοσοφικά συστήματα, ὡς τοῦ Fechner, τοῦ Wundt, τοῦ Eucken, τοῦ Ulrici, τοῦ Heberlin, τοῦ Paulsen, τοῦ Beclier· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλωτίνου, τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῶν ὀπαδῶν τῆς Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας, τοῦ Malebranche, τοῦ Berkeley, τοῦ Geulinck, τοῦ Bohme κ.ἄ. ὑπάρχει εἰς ἄκρατος πανενθεϊσμός.

Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις σκοπεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ πανενθεΐα ὡς φιλοσοφικὸν δόγμα δὲν ἀναφαίνεται ἀπὸ τῶν Νεοπλατωνικῶν καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ὅτι ἀντιθέτως καὶ κατὰ τὴν προκλαστικὴν ἐποχὴν δύναται τις νὰ διακρίνῃ τὴν ὡς ἄνω θεωρίαν καὶ δὴ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου Ἡρακλείτου.

Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἐξῆς: «ὀκόσων λόγους ἠχοῦσα, οὐδεὶς ἀφικνεῖται ἐς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφὸν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον». Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν, ὅτι ἡ κοσμογόνος τοῦ Ἡρακλείτου ἀρχὴ εἶναι τὸ «πῦρ» ἐκ τοῦ ὁποίου «τὰ πάντα συνίστανται καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύονται», τουτέστιν, ὅτι ὁ θεὸς καὶ ὁ κόσμος εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα (Pantheisnius)· ὁ θεὸς καθ' Ἡρακλείτον (ἀπ. 67) εἶναι «ἡμέρη - εὐφρόνη, χειμῶν - θέρος, πόλεμος - εἰρήνη, κόρος - λιμός».

Ἐπομένως τὸ θεῖον κατ' αὐτὸν ἀλλοιοῦται συνεχῶς καὶ ποικίλας ὀνομασίας λαμβάνει, εἶναι ἄρα συγχρόνως «ἐν καὶ πολλά»· ὁ θεὸς ἐναντι τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν πανθεϊστικὴν ἀντίληψιν, εἶναι «natura naturans», ἤτοι, ὅτι τὸ

θεῖον εἶναι «εἶδος» καὶ κινουῖσα δύναμις, ὁ δὲ κόσμος ἔναντι τοῦ θεοῦ, δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ αὐτὴ ἢ θεία οὐσία ὡς ὕλη, ἤτοι ὡς κόσμος κεκινημένος (natura naturata).

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευθὲν ἀποσπασμα. Ὁ Ἡράκλειτος διὰ τῆς ἐννοίας «σοφόν» νοεῖ τὴν ἐννοίαν τοῦ θεοῦ, ἤτοι, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ἀμιγῆς παντὸς πράγματος, ἢ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀναξαγόρας διὰ τὸν «Νοῦν»: «νοῦς δὲ ἐστὶν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμεικται οὐδενὶ χρήματι» (ἀπ. 12) καὶ ἐπομένως ὡς μὴ ὑποκείμενον (=τὸ θεῖον) εἰς μεταβολὴν καὶ εὐρισκόμενον «κεχωρισμένον» τῶν ἄλλων πραγμάτων εἶναι ἀμετάβλητον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τυγχάνει ὀπαδὸς τοῦ «πανθεϊσμοῦ», ἀφ' οὗ θεωρεῖ τὸ θεῖον ὡς «ἐνδοκόσμιον»¹, ἤτοι πρᾶξεν, ὅτι τοῦτο εἶναι «ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνός πάντα» (ἀπ. 10), ἐν ᾧ συγχρόνως πιστεύει, ὅτι εἶναι δυνατὸν ὁ κόσμος νὰ περιέχεται ἐν τῷ Θεῷ, χωρὶς ὅμως ὁ θεὸς νὰ ταυτίζεται μετὰ τοῦ κόσμου (Panentheismus) διότι, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ 108^{ου} ἀποσπάσματος, τὸ θεῖον ἐνταῦθα δὲν ὑπόκειται ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ἐπομένως εἶναι τοῦτο ἀμετάβλητον, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς «ἀπόλυτον», «ὑπερβατικόν», ἤτοι μακρὰν πάσης συνάφειας καὶ ἀναμείξεως, ἐποπτεῦον πάντοτε τὴν εὐρυθμον λειτουργίαν σύμπαντος κόσμου, ὡς «διάφορον» τῶν ἄλλων πραγμάτων.

Διὰ τῶν μνημονευθέντων ἐν τῷ ἀνωτέρω ἀποσπάσματι διαγράφεται ἡ θεωρία τοῦ «Πανενθεϊσμοῦ», ἢ ὑπὸ τοῦ Krause, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέχθη, τὸ πρῶτον διατυπωθεῖσα.

¹ Ἴδὲ καὶ Ed. Zeller, Philos. d. Griechen I5, 2 σ. 668 κ. ἐξ. Th. Gomperz, Griechische Denker I3, 53.